

אמריקה תחילה? מקומן של מדינות BRICS בסדר העולמי החדש של טראמפ, והשפעה על המזרח התיכון

ג'סי ויינברג, ארקדי מיל-מן וירון גמבורג | 4 במאי, 2026

מבוא

בחירתו של דונלד טראמפ לכהונה שנייה כנשיא ארצות הברית העמיקה והאיצה מגמה מבנית במדיניות החוץ האמריקאית לעבר חד־צדדיות, שימוש מוצהר בכפייה כלכלית ודיפלומטיה תועלתנית המונעת משיקולי תועלת מיידית. בלב תפיסת "אמריקה תחילה" ניצבת ההנחה כי הסדר הבינלאומי הליברלי, שארצות הברית הייתה האדריכלית שלו והערבה המרכזית לו מאז מלחמת העולם השנייה, חדל לשרת את האינטרס האמריקאי ואף הופנה נגדו. תפיסה זו נשענת על נרטיב של דה־תיעוש, שחיקת בסיס הייצור המקומי והשלכותיה המערערות של הגלובליזציה, אשר לטענת טראמפ נוצלו בידי יריבות כלכליות ובראשן סין, ואף בידי בעלות בריתה של ארצות הברית. בהתאם לכך מבקש טראמפ להשיב את הבכורה הכלכלית האמריקאית באמצעות כיול מחודש של יחסי החוץ, תוך העדפת מהלכים חד־צדדיים והפעלת מנופי לחץ כלכליים.

בהקשר זה תופסת קבוצת מדינות BRICS מקום מרכזי בשיח ובמדיניות של הממשל. טראמפ הציג את הקבוצה כאתגר פוטנציאלי למערכת הפיננסית הגלובלית המבוססת על הדולר האמריקאי, התריע מפני יוזמות לדה־דולריזציה ואף איים בהטלת מכסים עונשיים על מדינות הפועלות על פי מהלכי BRICS. הקבוצה שהוקמה בשנת 2009 על ידי ברזיל, רוסיה, הודו וסין, ובהמשך הצטרפה אליה דרום אפריקה, התרחבה לכדי עשר חברות, ובתחילת 2025 כללה גם את מצרים, אתיופיה, איראן, איחוד האמירויות ואינדונזיה. מנקודת מבטו של ממשל טראמפ, התרחבות זו משתלבת במגמה רחבה יותר של שחיקת ההגמוניה הכלכלית האמריקאית ומציבה את BRICS כמרחב מוסדי המתגר, גם אם לא באופן מגובש, את הסדר הכלכלי הקיים.

אף שגישתו התועלתנית של טראמפ מצאה אוזן קשבת בקרב מדינות המפרץ, אשר קשריהן האישיים והכלכליים עם ארצות הברית העמיקו בשנים האחרונות, היא לא מנעה מחלקן, ובראשן איחוד האמירויות, להצטרף ל-BRICS. התפתחות זו מעלה שאלת מחקר מרכזית: כיצד יש להבין את בחירתן של מדינות האזור, ובהן שותפות ביטחוניות ותיקות של ארצות הברית, להתקרב למסגרת הנתפסת בווינגטון כחלופה פוטנציאלית לסדר בהובלתה דווקא בעידן של צמצום מחויבות אמריקאית לרב־צדדיות, לבריתות ולסחר חופשי?

עבור רבות משותפותיה של ארצות הברית ההצטרפות ל-BRICS אינה מבטאת תפנית אידיאולוגית או ניתוק מן המערב, אלא אסטרטגיית גידור מחושבת במציאות בינלאומית מפוצלת ורב־קוטבית. בהקשר זה מתפקדת קבוצת BRICS פחות כגוש מאוחד ויותר כפלטפורמה גמישה להגדלת מרחב התמרון האסטרטגי, לגיוון מקורות מימון וסחר ולחיצוק תביעות לייצוג נרחב יותר במוסדות הממשל הגלובלי. כל זאת מבלי לוותר על הקשרים המדיניים, הביטחוניים והכלכליים עם המערב.

רקע: הקשרים ההיסטוריים של BRICS

קבוצת BRICS היא מסגרת מוסדית חדשה יחסית, ששורשיה האינטלקטואליים והמדיניים נעוצים בדינמיקות ותיקות של המערכת הבינלאומית. ביקורתה על הדומיננטיות הכלכלית והפוליטית המערבית, ובעיקר האמריקאית, וקריאתה לסדר

עולמי כוללני ומייצג יותר נשענות על מסורות שעוצבו בתהליכי הדה־קולוניזציה, במדיניות אי־הזדהות בתקופת המלחמה הקרה ובתחושת אי־שביעות רצון מתמשכת ממנגנוני הממשל הגלובלי בהובלת המערב.

רעיונות אלו התגבשו כבר בעידן שלאחר מלחמת העולם השנייה, כאשר מדינות חדשות באסיה ובאפריקה ביקשו לעגן את עצמאותן מחוץ לתחרות הבינ־מעצמתית. ועידת בנדונג בשנת 1955 ניסחה אתוס משותף שהתבסס על ריבונות, שיתוף פעולה כלכלי, התנגדות לקולוניאליזם וסירוב להיטמע בפוליטיקה של גושים. מסגרת זו התמסדה בהמשך בארגון המדינות הבלתי מזדהות (NAM), שהוקם רשמית בשנת 1961.

עם התפתחות המלחמה הקרה השתנה גם ארגון המדינות הבלתי מזדהות. ממדיו האידיאולוגיים פחתו בהדרגה, בייחוד לנוכח אימוץ רפורמות כלכליות בסין לאחר עלייתו של דנג שיאו־פינג לשלטון בשלהי שנות ה־70, ובהמשך עם קריסת ברית המועצות בשנת 1991. אף שהארגון לא התאפיין בלכידות אידיאולוגית מוצקה, הוא מיסד את עקרון האוטונומיה האסטרטגית – העדפת אינטרסים לאומיים על פני הזדהות נוקשה עם גושי כוח מתחרים. הדגש על גמישות ולא על אידיאולוגיה נותר מאפיין מרכזי גם של BRICS במתכונתה הנוכחית.

סיומה של המלחמה הקרה שינה מן היסוד את המרחב הפוליטי של מה שכונה בעבר "העולם השלישי". הוויכוחים האידיאולוגיים פינו את מקומם לשיקולים כלכליים, שעה שרפורמות שוק התפשטו והסדר בהובלת ארצות הברית ביסס את הדומיננטיות שלו בשנות ה־90. "קונצנזוס וושינגטון" חיזק את ההנהגה הכלכלית האמריקאית, אך במקביל עורר תרעומת גוברת על אי־שוויון בסחר העולמי, במבני מימון ובייצוג המוסדי. בראשית שנות ה־2000 גילו מדינות מתפתחות פתיחות גוברת להסדרים כלכליים חלופיים.

המונח BRIC נטבע בשנת 2001 כדי לתאר את ברזיל, רוסיה, הודו וסין כמנועי צמיחה מתעוררים של הכלכלה העולמית. ואולם המשבר הפיננסי העולמי של 2008 הסב את המושג מפרספקטיבה אנליטית לפרויקט מדיני. המשבר חשף את פגיעותה של המערכת הפיננסית בהובלת המערב, והגביר את הדרישה לרפורמות במוסדות כגון קרן המטבע הבינלאומית והבנק העולמי. פסגת BRIC הראשונה בשנת 2009 סימנה מעבר למאמץ מתואם לעיצוב מחדש של רכיבים בממשל הפיננסי הגלובלי, לרבות צמצום התלות בדולר האמריקאי.

הצטרפותה של דרום אפריקה בשנת 2010 והפיכת BRIC ל-BRICS הרחיבו את הממד הגיאוגרפי והמדיני של הקבוצה. זמן קצר לאחר מכן הוקמו מוסדות פיננסיים משלימים – הבנק החדש לפיתוח (NDB) והסדר עתודות החירום (CRA). מוסדות אלו לא נועדו להחליף את מערכת ברטון־וודס (Bretton Woods system) אלא לפעול במקביל לה, במטרה להגביר את החוסן הפיננסי בעקבות המשבר של 2008. התרחבותה המאוחרת יותר של BRICS חיזקה את אופייה ההטרוגני ואישישה את הגדרתה כקואליציה רופפת, המאוחדת פחות סביב אידיאולוגיה משותפת ויותר סביב חתירה לגמישות אסטרטגית בסדר בינלאומי משתנה.

חלק ראשון: השינוי המבני במדיניות החוץ האמריקאית בעידן טראמפ

שובו של דונלד טראמפ לבית הלבן האיץ שינוי מבני במדיניות החוץ האמריקאית, תוך התרחקות ברורה מן הקונצנזוס שלאחר מלחמת העולם השנייה, אשר ביסס את מנהיגותה של ארצות הברית במערכת הבינלאומית. במשך עשורים התבססה האסטרטגיה האמריקאית על תמיכה דו־מפלגתית בסחר חופשי, בבריתות רב־צדדיות, בביטחון קולקטיבי ובערכים דמוקרטיים משותפים. ואולם תגובת נגד פנימית שניזונה מד־התיעוש, מהשלכות הגלובליזציה ומהתמשכות המעורבות הצבאית מעבר לים הזינה את הביקורת הפופוליסטית של טראמפ ואת העדיפות שהקנה לאינטרסים כלכליים ואסטרטגיים תחומים וממוקדי תועלת.

תפיסת עולם זו משתקפת באופן מובהק בהערכת המערכת הבינלאומית על ידי הממשל. שר החוץ מרקו רוביו ניסח זאת באומרו כי "הסדר העולמי שלאחר המלחמה אינו רק מיושן, אלא הפך לכלי המופעל נגדנו". אמירה זו ממחישה את המעבר מתפיסה של שמירת הסדר הליברלי לתפיסה של איזון מחדש של סדרי עדיפויות, תוך דרישה לחלוקת נטל רבה יותר מצד בעלות ברית של ארצות הברית.

אומנם הדרישה לחלוקת נטל קדמה לטראמפ, אך בעבר היא התקיימה במסגרת נורמטיבית שראתה בבריתות ובביטחון הקולקטיבי עוגנים מרכזיים באסטרטגיה האמריקאית. לעומת זאת, מדיניות החוץ של טראמפ מאופיינת באוריינטציה עסקית מוצהרת, בספקנות כלפי מוסדות בינלאומיים ובהפחתת חשיבותם של ערכים משותפים ושל סחר חופשי כעקרונות מארגנים. תהליך קבלת ההחלטות האמריקאי נעשה אישי וביצועי יותר; הדיפלומטיה מתנהלת בעיקר בערוצים דו־צדדיים,

אי־הוודאות נתפסת כנכס אסטרטגי, ותוצאות המדיניות הזו כרוכות לעיתים קרובות בהעדפותיו האישיים של הנשיא ובסגנון המיקוח שלו.

גישה זו מתאפיינת בהיעדר אסטרטגיית־על קוהרנטית ובהסתמכות על אלתור ואופורטוניזם. טראמפ מעניק משקל רב לעשיית עסקאות גלויות לעין, בייחוד בתחום הכלכלי, ושואף לייחס לעצמו הישגים לאומיים. גם השימוש בכוח צבאי נשען על היגיון דומה: הימנעות ממחויבויות ממושכות מעבר לים לצד העדפה של פעולות קצרות טווח ועוצמתיות, שנועדו לשדר נחישות מבלי להציב כוחות אמריקאיים בהיקף נרחב.

חרף אופייה הנקודתי של מדיניות טראמפ, היא מגלה עקביות בכמה תחומים מרכזיים. בראש ובראשונה עומדת הגנת המולדת האמריקאית, הבאה לידי ביטוי בדגש על שליטה בגבולות ובהתמקדות מחודשת בחצי הכדור המערבי. מדיניות הסחר הפכה לכלי אסטרטגי מרכזי, כאשר מכסים שימשו אמצעי לאיזון מחדש של יחסים כלכליים עם בעלות ברית ויריבות כאחת, לרבות האיחוד האירופי, מקסיקו, קנדה וסין. צעדים אלו תרמו לאי־יציבות מערכתית, לתנודתיות בשווקים ולהגברת אי־הוודאות בזירה הבינלאומית.

הנסיגה האמריקאית מניהול מסורתי של בריתות עודדה דפוסי גידור בקרב בעלות ברית ושותפות. גם כאשר מנהיגים זרים טיפחו קשרים אישיים עם טראמפ והתחייבו להשקעות בכלכלה האמריקאית, במקביל הם גיוונו את יחסיהם האסטרטגיים והכלכליים. מגמה זו בולטת בפרט בדרום הגלובלי, שבו כלכלות מוטות יצוא הושפעו באופן לא־פרופורציונלי מכפייה מסחרית אמריקאית. בהקשר זה התבלטה קבוצת מדינות BRICS כפלטפורמה לחוסן קולקטיבי, המשקפת מאמצים פרגמטיים של מעצמות מתעוררות לגדר סיכונים ולנווט במערכת בינלאומית מפוצלת ומונעת מאינטרסים.

חלק שני: מה מאחד את מדינות BRICS?

אף שבשיח הציבורי והמדיני מוצגת קבוצת BRICS לעיתים כגוש גיאופוליטי מגובש, בחינה אמפירית של דפוסי פעולתה מלמדת על הטרוגניות רבה במניעה, בזהויותיה ובסדרי העדיפויות של חברותיה. המדינות המשתתפות אינן מתלכדות סביב אידיאולוגיה סדורה או חזון אסטרטגי משותף, אלא פועלות במסגרת הקבוצה מתוך חישובים לאומיים המשתנים בהתאם להקשרים אזוריים וגלובליים. BRICS משמשת אפוא פחות כברית אידיאולוגית ויותר כמרחב מוסדי גמיש, המאפשר לכל אחת מחברותיה למקסם אינטרסים לאומיים במסגרת רב־צדדית רופפת.

המכנה המשותף בין החברות אינו תפיסת עולם אחידה אלא חפיפה חלקית, ולעיתים נקודתית, של אינטרסים אסטרטגיים. חפיפה זו מתקיימת כל עוד היא משרתת צרכים פרגמטיים משתנים.

דילול הדומיננטיות המערבית

בעיני תת־קבוצה של חברות ובראשן רוסיה, סין ואיראן נתפסת קבוצת BRICS ככלי לכרסום הדרגתי בדומיננטיות המערבית במערכת הבינלאומית. רוסיה, בעיקר מאז פלישתה לאוקראינה בשנת 2022, עברה למדיניות עימות גלויה ומוצהרת, והיא מבקשת לעשות שימוש במסגרת הקבוצה כדי לשבור את בידודה הדיפלומטי, לבסס לגיטימיות בדרום הגלובלי ולערער את הנרטיב המערבי סביב הסנקציות והמלחמה.

סין שותפה למגמת צמצום מרכזיותו של המערב, אך פועלת מתוך רציונל זהיר ומדורג יותר. בייג'ינג מאזנת בין שאיפותיה לעצב סדר בינלאומי רב־קוטבי לבין תלותה הרבה בשווקים, בטכנולוגיה ובהון מערביים. מבחינתה BRICS מהווה נדבך משלים למערך מוסדי רחב יותר, הכולל את יוזמת החגורה והדרך ואת ארגון שנגחאי לשיתוף פעולה, שבאמצעותו היא מבססת השפעה אזורית וגלובלית מבלי לאמץ עימות פורמלי ישיר עם המערב.

איראן, מנגד, מציגה ממד אידיאולוגי מובהק יותר. עבור טהראן קבוצת BRICS היא מקלט מדיני במציאות של סנקציות ופלטפורמה לשימור "כלכלת ההתנגדות". עם זאת, מרבית החברות אינן חולקות תפיסה אנטי־מערבית סדורה. מדינות כגון הודו, ברזיל, דרום אפריקה ואף חלק מהחברות החדשות במזרח התיכון ממשכות לקיים קשרים ענפים עם המערב ורואות ב-BRICS בראש ובראשונה מנגנון לגידור סיכונים, לגיוון שותפויות ולחיזוק מרחב האוטונומיה האסטרטגית שלהן.

לפיכך, לכידותה של הקבוצה נשענת פחות על אידיאולוגיה אנטי־מערבית משותפת ויותר על תועלת פונקציונלית. BRICS מספקת מסגרת גמישה המאפשרת לחברותיה לפעול במרחב ביניים בין שיתוף פעולה לבין תחרות עם המערב, במסגרת סדר בינלאומי מקוטע ומתפתח.

חתימה לסדר כלכלי חלופי

מראשית ימיה הצהירה קבוצת BRICS על שאיפתה לאתגר את ההגמוניה הכלכלית, המזוהה עם קונצנזוס וושינגטון ועם מוסדות ברטון-וודס, הבנק העולמי וקרן המטבע הבינלאומית. בפסגת BRIC הראשונה ביקטרינבורג ביוני 2009, שהתקיימה בצל המשבר הפיננסי העולמי, קראו החברות לרפורמה בממשל הפיננסי הגלובלי, להרחבת ייצוגן של כלכלות מתעוררות ולהפחתת התלות בדולר כמטבע רזרבה דומיננטי.

הצהרות אלו קיבלו ביטוי מוסדי מובהק אחרי 2014, עם הקמת שני מנגנונים מרכזיים: הסדר עתודות החירום (CRA), שנועד לספק תמיכה בנזילות בעת משברי מאזן תשלומים, והבנק החדש לפיתוח (NDB), המיועד למימון פרויקטים של תשתיות ופיתוח. חשוב להדגיש כי מוסדות אלו עוצבו כהשלמה למערכת הקיימת ולא כתחליף ישיר לה, מה שמעיד על אסטרטגיה של איזון וריבוי מוסדי ולא של מהפכה מערכתית.

החרפת התחרות בין המעצמות, בייחוד בתקופת כהונתו הראשונה של טראמפ, עודדה את מדינות BRICS לבחון חלופות לתשתית הפיננסית הנשלטת בידי המערב. סין ורוסיה קידמו יוזמות כגון BRICS Pay במטרה לצמצם את התלות במערכת SWIFT. בפסגת יוהנסבורג בשנת 2023 אושרה הרחבת השימוש במטבעות מקומיים במסחר ובפיננסים. ואולם חרף הרטוריקה הזו, ההתקדמות לעבר הדולר ליזמה לא הבשילה לשינוי ממשי. מגבלות מבניות, השתלבות מעמיקה במערכת המבוססת על הדולר ואינטרסים לאומיים שונים הותירו את יוזמות BRICS תגובתיות ולא מהפכניות.

רביצדדיות ורב-קוטביות

סיום המלחמה הקרה והתמוטטות המערכת הדו-קוטבית הולידו תקופה קצרה של עליונות אמריקאית בלתי מעורערת, אשר תוארה לעיתים בשם 'התקופה החד-קוטבית'. ואולם עם התחזקות הכלכלית והמדינית של מדינות הדרום הגלובלי נתפסו הסדר הבינלאומי בהובלת ארצות הברית ומוסדות הליבה שלו כמיושנים וקבלתי מייצגים במידה מספקת. מצב זה הוליד ביקורת מתמשכת על מסגרות רביצדדיות כגון האו"ם, הבנק העולמי וקרן המטבע הבינלאומית, אשר רבים טוענים כי אינן משקפות עוד את חלוקת העוצמה והעושר העכשווית.

התסכול מן הקצב האיטי של הרפורמות דחף מדינות לחפש מסגרות רביצדדיות חלופיות, התואמות בצורה טובה יותר את האינטרסים שלהן, וקבוצת BRICS היא ביטוי מובהק למגמה זו. מוסדות אלה משקפים את הקוהרנטיות הרכה של הרב-קוטביות במערכת הבינלאומית ואת השימוש הנובע מכך ברביצדדיות, שאינו סותר ניהול יחסים בין וושינגטון, בייג'ינג ומעצמות נוספות.

המבנה הרופף והמבוזר של קבוצת BRICS (היעדר מטה קבוע ומנגנוני אכיפה מחייבים, והסתמכות על קונצנזוס) מגביר את העניין בה "כ" ארגז חול" (sand box) לפיתוח כלים בתחום הסחר, המימון וההשקעות מחוץ למנגנונים האמריקאיים. עבור רבות מן החברות החדשות, בפרט במזרח התיכון, קבוצת BRICS משמשת אפוא פלטפורמה לרביצדדיות פרגמטית ואופורטוניסטית בסדר עולמי שהולך ומתפורר.

BRICS במציאות העכשווית

שובו של דונלד טראמפ לבית הלבן החזיר ממד חשוב של תנודתיות למערכת המדינית והפיננסית הגלובלית, בעיקר באמצעות חידוש והרחבה של השימוש במכסים ככלי מרכזי במדיניות החוץ והסחר האמריקאית.

שינוי זה העמיד את מדינות BRICS תחת לחץ, לנוכח התלות ביצוא של רבות מן החברות בו. ב-2 באפריל 2025, "יום השחרור" (Liberation Day), הטילה וושינגטון מכסים מדורגים, בין היתר על מדינות הדרום הגלובלי, תוך שהיא מכוונת לסין, להודו, לדרום אפריקה ולברזיל, ובכך הדגישה את אופייה החד-צדדי והסלקטיבי של הכפייה המסחרית האמריקאית.

רוסיה הוחרגה במידה רבה מן הסבב, וצעד זה שיקף את ניסיונו המקביל של טראמפ לנהל ערוץ דיפלומטי סביב המלחמה באוקראינה. לעומת זאת סין התגבשה כיעד המרכזי ללחץ אמריקאי, והיא הגיבה בהידוק הפיקוח על יצוא מינרלים חיוניים ונדירים – צעד שהבליט את המנוף המבני שבידיה בשרשראות האספקה הגלובליות. אף שהמתחות פחתה זמנית לאחר פגישת טראמפ-שי באוקטובר 2025, האירוע הדגיש את מגבלותיה של אסטרטגיית הלחץ הכלכלי האמריקאית.

באופן מהותי, וושינגטון בחרה להתייחס למדינות BRICS באופן פרטני ולא כאל קולקטיב מוסדי. אף שמנהיגי הקבוצה חידשו בפסגת 2025 את מחויבותם הרטורית לסחר חופשי ולרביצדדיות, הצהרות אלו לא תורגמו למהלכים מתואמים. מאמצי הדדולריזציה נותרו חלקיים, כאשר אינטרסים לאומיים גברו על יוזמות קולקטיביות. הציפייה כי חד-צדדיות

אמריקאית תוביל להתלכדות פנימית של BRICS לא התממשה; להפך, היא חיזקה את תפקידה של הקבוצה כפורום דיאלוג והתייעצות, ולא כגוש אסטרטגי מאוחד בעל יכולת פעולה קולקטיבית.

המערכת הכלכלית של BRICS

בעשור האחרון עברה BRICS תהליך של מיסוד הדרגתי כפלטפורמה לשיתוף פעולה דרום-דרום (South-South cooperation) ולמיצוב כלכלי מחדש בזירה הגלובלית. ההתרחבות בשנים 2024-2025 שכללה את צירופן של איחוד האמירויות, איראן, מצרים, אתיופיה ואינדונזיה, לצד יצירת קטגוריה של מדינה שותפה (Partner country), ביקשה להרחיב את טווח השפעתה הכלכלית ולהציג אותה כחלופה חלקית, גם אם לא מערכתית, למוסדות הפיננסיים בהובלת המערב.

ואולם בפועל הכלכלה הפנימית של BRICS נותרה בלתי אחידה וא־סימטרית. סין התגבשה כמרכז הכובד הדומיננטי של הקבוצה, תוך שליטה מובהקת בהיקפי הסחר, בהשקעות ובשרשראות האספקה. היקף הסחר הביטורלי בין רוסיה לסין, למשל, עלה בהרבה על היקפי הסחר בין יתר החברות. דפוס זה משקף חלוקת עבודה ברורה: מדינות בעלות פרופיל של יצואניות סחורות כגון רוסיה, ברזיל, איראן, איחוד האמירויות ודרום אפריקה מספקות אנרגיה וחומרי גלם, בעוד סין והודו משמשות מוקדי ייצור, עיבוד וזרימות הון.

למרות הנראות המוסדית הגוברת, היקף האינטגרציה הכלכלית בתוך BRICS נותר מוגבל. יוזמות כגון BRICS Pay או הרעיון של מטבע משותף טרם חרגו במידה משמעותית מהצהרות מדיניות. תלות עמוקה בתשתית פיננסית מערבית, חוסר איזון בין החברות, אתגרי ממשל בבנק החדש לפיתוח (NDB) ופערי אינטרסים לאומיים – כל אלה מגבילים את יכולתה של הקבוצה ליצור אינטגרציה כלכלית מעמיקה ולבסס חלופה מערכתית של ממש.

חלק שלישי: איזון וגידור - המזרח התיכון ו־BRICS

העמקת מעורבותן של מדינות המזרח התיכון ב־BRICS משקפת אסטרטגיית גידור ארוכת טווח, המעוצבת על רקע הירידה במעורבות האזורית של ארצות הברית והחרפת התחרות בין המעצמות. פסגת יוהנסבורג בשנת 2023, שבה הוזמנו מספר מדינות מהמזרח התיכון ומהדרום הגלובלי להצטרף לקבוצה, המחשיה את האטרקטיביות של מסגרות רב־צדדיות גמישות שאינן מחייבות ישור קו בלעדי עם מרכז כוח אחד.

למגמה זו שורשים בתהליך ממושך של איזון אסטרטגי אמריקאי הרחק מהמזרח התיכון. מנהיגים אזוריים פירשו את תגובת וושינגטון לאביב הערבי, את נטישת חוסני מובארכ ואת אי־אכיפת "הקו האדום" בסוריה כסימנים לשחיקת ערבויות הביטחון האמריקאיות. התערבותה של רוסיה בסוריה ב־2015 חיזקה תפיסה זו, בהדגימה נכונות להפעיל כוח צבאי ישיר לשימור אינטרסים. חוסר תגובה אמריקאית למתקפה האיראנית על מתקני חברת ARAMCO בשנת 2019 העמיק עוד יותר את תחושת אי־הוודאות האזורית והאיץ תהליכי גידור, דה־אסקלציה ונורמליזציה, לרבות הידברות עם ישראל, ובמקביל התקרבות מחודשת לאיראן.

ההתמקדות המחודשת באירופה ובאזור האינדו־פסיפי בתקופת ממשל ביידן, בשילוב עם הדגשת חשיבותם של ערכים דמוקרטיים וזכויות אדם כמצפן מדיניות החוץ של וושינגטון, חיזקו את מגמת הגיוון האסטרטגי של מדינות האזור. התיווך הסיני בין ערב הסעודית לאיראן בשנת 2023 סימל את התבססותם של שחקנים נוספים כמתווכים וכמוקדי השפעה. בתוך מציאות זו התגבשה קבוצת BRICS ככלי לניהול רב־קוטבי: מסגרת המאפשרת למדינות כגון מצרים ואיחוד האמירויות לשמר את שותפותן הביטחונית עם ארצות הברית, ובו בזמן להרחיב את מעורבותן הכלכלית והדיפלומטית במערכת בינלאומית ההולכת ונעשית רב־קוטבית ומרובת מוקדי כוח.

BRICS והמדינות החברות מהמזרח התיכון

מצרים

הצטרפותה של מצרים ל-BRICS בינואר 2024 משתלבת במאמץ אסטרטגי רחב יותר של קהיר לעיצוב מחדש של מעמדה בזירה הבינלאומית. הנשיא עבד אל־פתאח א־סיסי הציג את החברות כהישג מדיני חשוב, אך מעבר לממד הסימבולי היא משקפת ניסיון מודע לגוון את מארג השותפויות החיצוניות של מצרים מעבר לתלות ההיסטורית בארצות הברית, במערב אירופה ובמוסדות ברטון־וודס המזוהים עם קונצנזוס וושינגטון.

על רקע גידול דמוגרפי מואץ וצרכים רחבי היקף בתחום התשתיות ופיתוח, קבוצת BRICS נתפסת בקהיר כמסגרת פוטנציאלית להרחבת מקורות המימון ולהשגת השקעות ארוכות טווח. תפיסה זו התחזקה בייחוד נוכח המשבר הכלכלי החריף של 2023-2024, שהתאפיין בפיחות חד במטבע, בעלייה משמעותית ברמות החוב ובהסתמכות גוברת על הזרמות הון חיצוניות.

אף שהחברות ב-BRICS הוצגה כחלק מארגון מחדש של כלכלת מצרים, בפועל ייצוב המשק המצרי התאפשר בעיקר באמצעות שותפיה המסורתיים: חבילת השקעות בהיקף של 35 מיליארד דולר מאיחוד האמירויות בהובלת קרן ADQ והרחבת תוכנית קרן המטבע הבינלאומית לכשמונה מיליארד דולר היו גורמים מכריעים. בכך הודגש כי עוגניה הפיננסיים המרכזיים של מצרים נותרו במרחב המערבי והמפרצי, חרף פתיחתה למסגרות רב-צדדיות חדשות.

מבחינה מדינית מחזקת החברות ב-BRICS את שאיפתה רבת השנים של מצרים למצב את עצמה כקול מוביל של הדרום הגלובלי, תוך הדהוד תפקידה ההיסטורי בארגון המדינות הבלתי מזדהות. השתתפותו של הנשיא א־סיסי בפסגת BRICS בשנת 2024 בקאזאן הוצגה כאישור למעמדה הבינלאומי המרומם של מצרים, וסיפקה לה מנוף דיפלומטי נוסף במערכת בינלאומית רב-קוטבית מתעצבת.

מבחינה כלכלית משתלבת BRICS באסטרטגיית גידור רחבה יותר, שמטרתה לצמצם חשיפה עודפת לדולר ולהרחיב מקורות אשראי והשקעה. קהיר הביעה עניין בהלוואה מהבנק החדש לפיתוח (NDB), ואף ביקשה מימון מותנה בהיקף של מיליארד דולר. במקביל התהדקו קשרי הסחר וההשקעות עם חברות מרכזיות בקבוצה, ובראשן רוסיה וסין. רוסיה חיזקה את מעמדה כשותפה בתחומי האנרגיה, התשתיות והביטחון התזונתי, בעוד שסין ממשיכה לשמש כשחקנית הכלכלית החשובה ביותר עבור מצרים, בין היתר באמצעות פרויקטים במסגרת יוזמת החגורה והדרך, פיתוח אזורי תעשייה והעמקת שיתוף הפעולה הטכנולוגי.

למרות תהליכי הגיוון הללו, קשרי הביטחון והכלכלה של מצרים עם ארצות הברית נותרים נדבך מרכזי במדיניותה. מנקודת מבטה של קהיר BRICS אינה חלופה אסטרטגית לוושינגטון, אלא היא נדבך משלים במסגרת מדיניות רב-קוטבית פרגמטית, המותאמת לסדר בינלאומי משתנה.

איראן

הצטרפותה של איראן ל-BRICS משתלבת בהיגיון האסטרטגי ארוך הטווח של הרפובליקה האסלאמית, המבקש לצמצם את ההשפעה האמריקאית במזרח התיכון, לערער את מאזן הכוחות האזורי ואת מעמדה של ישראל בו ולהעמיק שיתופי פעולה עם מדינות המארגנות את הסדר הבינלאומי בהובלת ארצות הברית. מבחינת טהראן החברות ב-BRICS ממסדות את הפנייה האסטרטגית מזרחה, בהתאם לדוקטרינת "המבט למזרח" של האייתוללה עלי ח'אמנאי, ומבטאת נטישה בפועל של הסיסמה המהפכנית "לא מזרח ולא מערב". שינוי זה משקף הערכה כי דיאלוג עם המערב אינו מבטיח את שרידות המשטר, וכי יש לעגן את הביטחון הלאומי במערך בריתות לא-מערבי.

מנהיגי איראן מציגים את BRICS כביטוי מוחשי להתהוותה של מערכת רב-קוטבית. הנשיא לשעבר אבראהים ראיסי תמך בגלוי ביוזמות דה-דולריזציה, בהרחבת השימוש במטבעות לאומיים ובהקמת מנגנוני שלום חלופיים. הצטרפותה של איראן לארגון שנגחאי לשיתוף פעולה בשנת 2023 חיזקה את הזדהותה עם מחנה המתנגד להגמוניה המערבית.

המלחמה באוקראינה הייתה נקודת מפנה בחישוביה של טהראן. מבחינתה הסכסוך מעיד על שחיקת העוצמה האמריקאית במערכת הבינלאומית. בנסיבות אלו העמיקה איראן את שיתוף הפעולה הביטחוני עם מוסקבה, לרבות אספקת כטב"מים וטילים. עם זאת, לאורך זמן צמצמה רוסיה את תלותה בתשומות איראניות באמצעות הרחבת ייצור מקומי של כטב"מים.

התלות הכלכלית של איראן בסין עמוקה אף יותר: יותר מ-90 אחוזים מיצוא הנפט האיראני מופנה לשוק הסיני, וסין היא מקור מרכזי ליבוא סחורות. דפוס זה מדגיש את האופי הא־סימטרי של השותפות. בהקשר זה BRICS נתפסת בטהראן ככלי לשימור "כלכלת ההתנגדות" תחת סנקציות, באמצעות גיוון זרימות ההון והעמקת שיתופי פעולה מחוץ למערכת המערבית.

עם זאת, שאיפותיה של איראן לעצב את BRICS כגוש אנטי-מערבי מגובש מוגבלות על ידי ההטרורגניות הפנימית של הקבוצה, שרבות מחברותיה אינן שותפות לאג'נדה אידיאולוגית דומה.

איחוד האמירויות הערביות

החלטתה של איחוד האמירויות להצטרף ל-BRICS משקפת המשך ישיר לאסטרטגיה ארוכת שנים של גיוון ואוטונומיה אסטרטגית. אבו דאבי דוחה מסגרות בינאריות של בחירת צד בין מעצמות ומבקשת לפעול במרחב גמיש בין מוקדי כוח מתחרים, תוך שמירה על האינטרסים הלאומיים שלה.

במציאות של פיזור עוצמה כלכלית גלובלית מעבר למערב, איחוד האמירויות מיצבה את עצמה כמעצמת ביניים בעלת יכולת תמרון בין הגושים. שותפותה הגוברת עם סין, שותפת הסחר הגדולה ביותר שלה ומשקיעה מרכזית בתחומי הלוגיסטיקה, האנרגיה והטכנולוגיה, משקפת היגיון זה. ההשתתפות ביוזמת החגורה והדרך מאז 2018, לצד מיקומה הגיאוגרפי המחבר בין אסיה, אירופה ואפריקה, מחזקת את מעמדה של איחוד האמירויות כצומת גלובלי של סחר ותעבורה.

עם זאת אבו דאבי מודעת היטב לרגישויות האמריקאיות בנוגע לשיתופי פעולה ביטחוניים, העברת טכנולוגיה ואכיפת סנקציות. חיכוכים סביב קשרים עם סין וקליטת הון רוסי מאז 2022 עוררו מתיחות עם וושינגטון, אך לא שינו את ההכרה כי השותפות הביטחונית עם ארצות הברית היא נכס אסטרטגי שאין לו תחליף. התמיכה הצבאית, המודיעינית והטכנולוגית האמריקאית נתפסת כמרכיב יסודי בביטחון הלאומי האמירויות.

לפיכך החברות ב-BRICS מבטאת גיוון פרגמטי ולא התנגדות אידיאולוגית למערב. היא משתלבת לצד מסגרות אחרות, כגון הסכמי אברהם ו-U2, ומגבירה את יכולתה של אבו דאבי לגדר סיכונים, להגדיל מנופי השפעה ולפעול בגמישות בתוך סדר בינלאומי מפוצל ורב-מוקדי.

חברות BRICS עתידיות?

טורקיה

התעניינותה של טורקיה בהצטרפות ל-BRICS משקפת דפוס עקבי במדיניות החוץ של אנקרה בשני העשורים האחרונים: חתירה לאוטונומיה אסטרטגית מרבית במסגרת מערכת בינלאומית הולכת ומתעצבת כרב-קוטבית. קריסתו בפועל של תהליך ההצטרפות לאיחוד האירופי סימנה נקודת מפנה תפיסתית. בעוד שבשנים הראשונות של שלטון מפלגת הצדק והפיתוח (AKP) הודגש יעד ההשתלבות באירופה, ההתנגדות המתמשכת של בריסל והקיפאון במשא ומתן הובילו לעיצוב מחדש של תפיסת הביטחון וליישום מדיניות החוץ של אנקרה סביב עקרונות של גמישות ורב-קוטביות.

בהקשר זה נתפסת קבוצת BRICS כפלטפורמה המספקת יתרונות פונקציונליים מובהקים: גישה למקורות הון והשקעה שאינם מערביים, הרחבת מנופי השפעה מדיניים והעמקת קשרים עם הדרום הגלובלי, וכל זאת מבלי לנתק את הזיקה למוסדות מערביים. הנשיא ארדואן הדגיש לא אחת כי חברותה של טורקיה בנאט"ו אינה סותרת השתתפות במסגרות אלטרנטיביות, וכי יתרונה היחסי של טורקיה טמון ביכולתה לפעול במקביל מול וושינגטון, מוסקבה, בייג'ינג ומדינות הדרום.

הממד הכלכלי הגביר מגמה זו. מאז ניסיון ההפיכה ב-2016 ולאור נסיגה מהעקרונות של דמוקרטיה והתערבות פוליטית חריגה במדיניות המוניטרית, ובפרט עמדתו הלא-אורתודוקסית של ארדואן ביחס לריביות, חוותה טורקיה תקופות ממושכות של אינפלציה גבוהה, אי-יציבות פיננסית ושחיקת אמון של משקיעים.

מבחינה אידיאולוגית, תמיכתו של ארדואן בסדר עולמי רב-קוטבי וביקורתו על מנגנוני ממשל גלובליים הנשלטים בידי המערב מהדהדות את הנרטיבים של BRICS. עם זאת, דרכה של טורקיה לחברות מלאה בקבוצה נותרת מוגבלת. חברותה בנאט"ו והעמקת קשרים ביטחוניים עם פקיסטן, בפרט לנוכח המתיחות המחודשת בינה לבין הודו, הקשו על חלק מהמדינות החברות לאשר את הצטרפותה של טורקיה.

בקשתה של אנקרה בשנת 2024 להתקבל ל-BRICS הובילה להצעה נגדית למעמד של מדינת שותפה בלבד. טורקיה טרם השיבה באופן רשמי, ובכך היא מותירה את מעורבותה במסגרת BRICS כמאזנת בין שאיפותיה לבין מגבלותיה הגיאופוליטיות.

ערב הסעודית

ערב הסעודית הוזמנה רשמית להצטרף ל-BRICS במהלך פסגת יוהנסבורג באוגוסט 2023. ריאד קיבלה בברכה את ההזמנה באותה שנה, אך דחתה שוב ושוב קבלת החלטה רשמית בדבר ההצטרפות. היסוס זה הוא מכון. אף שחברות מלאה עשויה להעמיק את קשריה עם סין ורוסיה, היא גם עלולה להתפרש כאיתות לשינוי גיאופוליטי מובהק שעשוי לערער את יחסיה המיוחדים של הממלכה עם וושינגטון – עוגן מרכזי במדיניות החוץ הסעודית מזה עשורים.

העמימות סביב מעמדה של ערב הסעודית בתוך BRICS, לרבות הצהרות סותרות מצד חברות הקבוצה והבהרות חוזרות מריאד, מדגישות הן את מורכבות חישוביה האסטרטגיים והן את הגמישות המוסדית של BRICS עצמה. מבחינת ריאד, עצם ההזמנה שימשה כלי מיקוח במסגרת משא ומתן עם וושינגטון על הסכמי ביטחון ושיתופי פעולה אסטרטגיים. לפיכך מעורבותה ב-BRICS משתלבת בדפוס רחב יותר של מקסום מרחב תמרון, תוך הימנעות מהזדהות בלעדית.

ההקשר האזורי מוסיף נדבך זהירות נוסף. צירופה של איראן ל-BRICS הגביר את הסתייגותה של ריאד מחברות מלאה, אף על פי שהושגה התקרבות דיפלומטית בין השתיים בתיווך סיני בשנת 2023. חוסר היציבות האזורי, בייחוד ההסלמה בין ישראל לחמאס באוקטובר 2023, חיזק את העדפתה של ערב הסעודית לשמר גמישות אסטרטגית, במקום להיקשר מוסדית למסגרת הכוללת את טהראן.

מבחינה כלכלית, קשריה של ערב הסעודית עם מדינות BRICS הדוקים אך תועלתניים. סין היא לקוחת האנרגיה המרכזית שלה ושותפה מרכזית בפרויקטים של חזון 2030 הסעודי, ואילו שיתוף הפעולה עם רוסיה במסגרת OPEC+ מעצים את יכולתה להשפיע על שוקי האנרגיה הגלובליים. עם זאת, שותפויות אלו מבוססות על חישוב אינטרסנטי ולא על הזדהות אידיאולוגית.

בסופו של דבר, ארצות הברית נותרת השותפה האסטרטגית המרכזית והבלתי ניתנת להחלפה של ערב הסעודית. חיזוק היחסים בכהונתו המחודשת של דונלד טראמפ באמצעות הסכמי ביטחון, שיתופי פעולה בתחום הגרעין והסכמי השקעות מדגישים כי מבחינת ריאד BRICS היא כלי לגיוון, אך לא תחליף למערכת היחסים הביטחונית והאסטרטגית עם וושינגטון.

אלג'יריה

מאז קבלת עצמאותה בשנת 1962 עיגנה אלג'יריה את מדיניות החוץ שלה בזהות אנטי־קולוניאלית מובהקת, שעוצבה במאבק אלים ומתמשך נגד השלטון הצרפתי. מורשת זו לא נותרה בגדר נרטיב היסטורי בלבד, אלא תורגמה לעמדה עקבית בזירה הבינלאומית: התנגדות לדומיננטיות מערבית, הדגשת עקרון הריבונות, קידום הלאמת משאבים ותמיכה בצדק כלכלי עבור מדינות הדרום הגלובלי. אלג'יריה מילאה תפקיד מרכזי בארגון המדינות הבלתי מזדהות והייתה מן הדוחפות הבולטות של רעיון 'הסדר הכלכלי הבינלאומי החדש' (NIEO), שעקרונותיו עוגנו בהחלטת העצרת הכללית של האו"ם בשנת 1974.

מנקודת מבט זו נראתה אלג'יריה כמועמדת טבעית להשתלבות ב-BRICS, שמסגרתה מדגישה רב־קוטביות והעצמת הדרום הגלובלי. ואולם בפועל, ניסיונה של אלג'יריה ממחיש את הפער בין זיקה אידיאולוגית לבין קבלה מוסדית במסגרת הנשלטת על ידי שיקולים פרגמטיים של תועלת, יציבות ולכידות.

בנובמבר 2022 הגישה אלג'יריה בקשה רשמית להצטרפות ל-BRICS, וביוני 2023 ביקשה להצטרף גם לבנק החדש לפיתוח (NDB), תוך התחייבות להזרמת הון בסך 1.5 מיליארד דולר. הנשיא עבד אל־מג'יד תבון הציג את המהלך כנדבך באסטרטגיה לחיזוק הכלכלה הלאומית ולהחייאת האקטיביזם הדיפלומטי של אלג'יריה, לאחר תקופה ממושכת של קיפאון יחסי בזירה הבינלאומית.

עם זאת, המשא ומתן סביב ההצטרפות חשף חולשות מבניות עמוקות בכלכלה האלג'ירית: מערכת בנקאית מיושנת, בירוקרטיה מכבידה, רמות שחיתות גבוהות, בסיס תעשייתי מוגבל ותלות כמעט מוחלטת ביצוא נפט וגז. אף שרוסיה וסין תמכו בבקשה, הודו וברזיל הביעו הסתייגות בטענה כי הכלכלה האלג'ירית אינה מגוונת דיה, וכי פגיעותה המבנית עלולה להכביד על הקבוצה.

ואולם הקשר עם מוסדות הקבוצה לא נותק. במאי 2025 התקבלה אלג'יריה כחברה בבנק החדש לפיתוח – מהלך המצביע על השתלבות חלקית באקוסיסטם המוסדי של BRICS גם ללא חברות מלאה בארגון. אלג'יריה ממשיכה לקיים קשרים כלכליים עמוקים אם כי א־סימטריים עם סין, שותפתה הכלכלית המרכזית, ולהישען במידה ניכרת על רוסיה בתחום הרכש הביטחוני.

אי־הכללתה כחברה מלאה מדגישה כי מדיניות ההתרחבות של BRICS מונעת פחות מזיקה אידיאולוגית משותפת ויותר מהערכות פרגמטיות של יציבות מאקרו־כלכלית, תועלת אסטרטגית ויכולת השתלבות במסגרת רופפת אך רגישה לאיזונים פנימיים. במובן זה המקרה האלג'ירי חושף את גבולותיה של הרטוריקה הרב־קוטבית של BRICS ואת מרכזיותם של שיקולי כדאיות מוסדית.

סיכום ומסקנות

שובו של הנשיא דונלד טראמפ לבית הלבן חיזק שינוי במדיניות החוץ של ארצות הברית – ממדיניות שביקשה להוביל את הסדר הליברלי העולמי לאחר מלחמת העולם השנייה למדיניות ממוקדת יותר באינטרסים, בתועלתנות ובשיקולים אישיים. במציאות זו קיבלה קבוצת BRICS חשיבות רבה יותר, לא כגוש גיאופוליטי מאוחד אלא כמסגרת גמישה המשקפת מדיניות פרגמטית המבוססת על אינטרסים. למרות שקבוצה זו מוצגת לעיתים כמשקל נגד למערב, היא למעשה מסגרת רופפת ומגוונת, שכוחה נובע מהעמימות ומהגמישות שלה יותר מאשר מאחדות פנימית.

שלושת היעדים המרכזיים שלה: צמצום ההשפעה המערבית, חיפוש חלופות לסדר הכלכלי הקיים תוך הפחתת התלות בדולר ויצירת מסגרת רב־צדדית חדשה אינם מתגבשים לאסטרטגיה משותפת. בפועל פועלת קבוצת מדינות BRICS יותר כ"קואליציית נוחות": מסגרת שבה כל מדינה מקדמת קודם כול את האינטרסים הלאומיים שלה, ולא מחויבות אידיאולוגית משותפת.

סין ורוסיה מבקשות יותר ויותר להשתמש ב-BRICS כדי לאתגר את ההשפעה המערבית, בעוד שמדינות כמו הודו וברזיל רואות בה בעיקר כלי נוסף להרחבת ההשפעה ולגיוון הקשרים, ולא תחליף לקשרים עם המערב. הפערים הללו בולטים גם במבנה של קבוצת BRICS: אין לה מטה קבוע או מנגנוני אכיפה מחייבים. הדבר נותן למדינות החברות בה חופש פעולה נרחב, אך מקשה על תיאום מעמיק ביניהן.

מבחינה כלכלית הקבוצה נותרת מוטה באופן מובהק לעבר סין, המשמשת מוקד מרכזי של סחר, הון ושרשראות אספקה. מוסדותיה, ובראשם הבנק החדש לפיתוח, טרם ביססו חלופה מערכתית אמינה לסדר הפיננסי בהובלת המערב, ומעמדם נותר משלים.

המזרח התיכון הוא כיום דוגמה מובהקת למדיניות הגידור והרב־קוטביות שמאפיינת את קבוצת BRICS. מדינות שהן שותפות ותיקות של ארצות הברית, כמו מצרים ואיחוד האמירויות, פונות למסגרת זו לא כדי לנתק קשרים עם וושינגטון אלא כדי להרחיב את גבולות התמרון שלהן. מנגד, השתתפותה של איראן מדגישה את הממד האנטי־מערבי של הקבוצה, אך גם חושפת את המתח והפערים בין החברות בה.

מבחינת קובעי מדיניות במערב, התייחסות ל-BRICS כאל גוש אחיד ומלוכד עלולה להפריז בלכידותה ואף לחזק את הדימוי שהיא מבקשת לשדר. מדיניות אפקטיבית יותר תחייב הבחנה ברורה בין המדינות החברות והבנה מעמיקה של האינטרסים והמניעים הייחודיים של כל אחת מהן. בסופו של דבר קבוצת BRICS אינה צפויה להתגבש כחזית גיאופוליטית מאוחדת, אלא להמשיך לפעול כמסגרת גמישה שבה מדינות מקדמות אסטרטגיות לאומיות, ולעיתים אף מנוגדות, בתוך סדר עולמי שנעשה רב־קוטבי יותר ויותר.

[המאמר פורסם במקור באנגלית באתר Friedrich Naumann Foundation For Freedom](#)